

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Статтю присвячено дослідженню механізмів забезпечення єдності судової практики в господарському судочинстві. Визначено поняття, види, надано загальну характеристику відповідним механізмам з точки зору господарського процесуального права.

Ключові слова: єдність судової практики, забезпечення єдності судової практики, механізми забезпечення єдності судової практики.

Статья посвящена исследованию механизмов обеспечения единства судебной практики в хозяйственном судопроизводстве. Определены понятие, виды, дана общая характеристика соответствующим механизмам с точки зрения хозяйственного процессуального права.

Ключевые слова: единство судебной практики, обеспечение единства судебной практики, механизмы обеспечения единства судебной практики.

The article deals with the mechanisms to ensure the unity of judicial practice in economic proceedings. Defined concept, types, overviews of relevant mechanisms in terms of economic procedure.

Key words: unity of judicial practice, to ensure uniformity of judicial practice, the mechanisms to ensure the unity of jurisprudence.

Розв'язання проблеми неоднакового застосування одних і тих самих норм права у подібних правовідносинах багато в чому залежить від існування і постійного вдосконалення механізмів забезпечення єдності судової практики, оскільки однакове застосування законів є базовим принципом діяльності судової системи, нерозривно пов'язаним з принципом правової визначеності, і є одним із основоположних елементів принципу верховенства права. Ще М. М. Коркунов свого часу відзначав, що однією з головних умов правосуддя є застосування законів до всіх однаково, а це неможливо без однакової, усталеної судової практики [1, с. 298]. С. Й. Вільнянський наголошував, що значення судової практики є реальним фактом, і його неможливо усунути твердженнями, які ґрунтуються на тому формальному доводі, що судові рішення є обов'язковим лише по тій справі, в якій воно винесене [2, с. 70]. В. М. Гайворонський, М. І. Тітов також зазначали, що додаткові можливості реалізації принципу верховенства права полягають у наданні судовій владі, поряд з функцією законотворчості, функції нормотворчої, тобто у визнанні певних судових рішень так званими "прецедентами", як це робиться у споріднених системах права [3, с. 182]. Отож, як для державної влади загалом, так і для найвищого судового органу будь-якої держави зокрема, питання забезпечення єдності підходів до правильного застосування чинного законодавства судами загальної юрисдикції є одним із головних в організації здійснення правосуддя.

Таке явище, як неоднакове застосування одних і тих самих норм права господарськими судами у подібних правовідносинах, обумовлюється багатьма чинниками. Перш за все, це – об'єктивні причини, пов'язані з нестабільністю законодавства в умовах розбудови правової держави. Перманентні зміни, скасування старих та прийняття нових законів, суперечливість самих законодавчих актів, наявність правових колізій і, навпаки, виявлення правових прогалин створюють підґрунтя для різної судової практики. Крім того, як справедливо підкреслює В. Е. Беляневич, законодавство не може охопити всі випадки, що вимагають регулювання, і яким би досконалим не було чинне законодавство, життя ставить нові питання, які потребують відповіді суду [4]. Суб'єктивні причини лежать в площині самого процесу прийняття судового рішення, праворозуміння окремого судді. З цього приводу Г. В. Демченко свого часу наголошував також на тому, що, йдучи різними шляхами, суддя, природно, доходить різних висновків. Кожен з таких висновків є цілком правильним, тому що справжнього, тобто єдино можливого і правильного, шляху пошуку істини ніхто не вказав [5, с. 112].

До питань єдності судової практики у своїх працях зверталися В. Беляневич, А. Осетинський, П. Пилипчук, О. Пасенюк, М. Сірій, С. Шевчук та ін. Водночас цілеспрямованого аналізу механізмів забезпечення єдності судової практики в науці господарського процесуального права не здійснювалось.

Саме тому метою цієї статті є дослідження механізмів забезпечення єдності судової практики в господарському судочинстві, зокрема, визначення їх поняття та видів.

Оскільки у теорії господарського процесуального права відсутні будь-які напрацювання, що стосуються як механізмів (процесуальних та позапроцесуальних) загалом, так і механізмів забезпечення єдності судової практики в господарському судочинстві, зокрема, то для вирішення цього питання у методологічному плані вважаємо за необхідне виходити з теорії юридичного процесу в цілому. Механізм правового регулювання – це система правових способів, за допомогою яких здійснюється упорядкування суспільних відносин відповідно до цілей та завдань правової держави. Основні структурні елементи механізму правового регулювання – це норми права, правовідносини та акти реалізації юридичних прав та обов'язків [6, с. 341]. Таким чином, правомірно процесуальні та позапроцесуальні механізми в господарському процесі розглядати як підпорядковане, невід'ємне явище механізму правового регулювання при здійсненні господарського судочинства. У загально-теоретичному розумінні механізм правозабезпечувальної діяльності є своєрідним явищем правової дійсності, що залежить він належного регулювання правових відносин за допомогою норм права; правозастосовчої діяльності, що є основною формою реалізації норм процесуального права, та безпосередньої реалізації норм матеріального права [7, с. 257].

О. Г. Лук'янова, даючи визначення процесуально-правового механізму, вказувала, що це є "динамічна система правових засобів, за допомогою якої впорядковується охоронна діяльність уповноважених органів у сфері юрисдикційного правозастосування [8, с. 163]. В. Н. Протасов зазначав, що процесуально-правовий механізм виступає основною узагальнюючою категорією у загальноправовій процесуальній теорії і охоплює собою сукупність взаємопов'язаних процесуальних засобів галузевого характеру, необхідних і достатніх для виявлення та реалізації матеріального охоронного правовідношення [9, с. 100]. Основними елементами процесуально-правового механізму є норми процесуального права, юридичні факти, які опосередковують процесуальні правовідносини [8, с. 164].

Якщо ж адаптувати це вчення про правові механізми до теми нашого дослідження, то, на наш погляд, можна дати таке визначення поняття **механізмів забезпечення єдності судової практики в господарському судочинстві** – це динамічна внутрішньоузгоджена система взаємопов'язаних процесуальних та позапроцесуальних засобів, за допомогою якої забезпечується єдність судової практики в господарському судочинстві.

Найбільш ефективним відповідним механізмом на сьогодні прийнято вважати **забезпечення однакового застосування судами правових норм діяльністю судів вищих інстанцій** [10]. Водночас утвердження єдності судової практики – це не лише статутна функція касаційної інстанції і не лише внутрішня справа судів, насамперед, це одна з найважливіших складових розвитку правової системи. Остання на кожному етапі свого формування неодмінно потребує визначеності на рівні окремих норм, принципів та інститутів, на конституційному рівні і на рівні окремих галузей права, визначеності в матеріальній складовій і в процесуальній формі реалізації права. Авторитет має те право, яке однаково розуміється і застосовується, в першу чергу судами, на всій території країни [11, с. 6].

Виходячи з положень чинного законодавства, можна виділити такі **механізми забезпечення єдності судової практики в господарському судочинстві**:

1) перегляд судових рішень господарських судів:

а) *апеляційний та касаційний перегляд судових рішень за скаргами учасників господарського процесу* (ст.ст. 7, 14, 27, 31, 32 Закону України від 7 липня 2010 р. "Про судоустрій і статус суддів"; розділи XII та XII-1 ГПК України (ст.ст. 91–106 та 107–111-13)).

Чинне господарсько-процесуальне законодавство, організація діяльності господарських судів, професійна підготовка суддів повинні забезпечувати винесення судами законних і обґрунтованих рішень і ухвал. Рішення, що не відповідає вимогам закону й обставинам справи, є таким, що порушує права й інтереси суб'єктів господарювання, тобто не відповідає основним цілям судочинства, завданням господарського суду.

Апеляційна скарга подається до вступу рішення суду першої інстанції в законну силу, що забезпечує учасникам процесу певні юридичні гарантії щодо справедливості правосуддя. Ці гарантії полягають у тому, що: а) сам факт повторного розгляду дозволяє попереджати помилки, які могли бути допущені при єдиному розгляді справи; б) рішення приймають дві різні інстанції, що зменшує ймовірність судової помилки; в) повніше забезпечується дотримання законності, формується однакова судова практика. При цьому рішення вищестоящої судової інстанції є орієнтиром для першої інстанції, сприяючи також підвищенню кваліфікації суддівського корпусу.

Інститут касації, як відомо, притаманний правовим системам континентального права, в яких домінуючим джерелом права є нормативні акти. Основна роль суду касаційної інстанції полягає в перегляді формальної сторони справи з погляду визначення правильності застосування судами першої та апеляційної інстанції норм матеріального та процесуального права, а також тлумачення правових норм в інтересах усього правопорядку.

У своєму загальному вигляді касація має на меті проведення загальнодержавної політики, спрямованої на однакове тлумачення та застосування правових норм при здійсненні правосуддя судами нижчого рівня, а не на вирішення конкретного судового спору. Домінуючим і пріоритетним у діяльності касаційної інстанції завжди був саме публічно-правовий фактор – забезпечення однакової судової практики. Аналізуючи обсяг повноважень Вищого господарського суду України (далі

– ВГСУ) з огляду на виконання ним своїх функцій, закріплених Законом України "Про судоустрій і статус суддів", необхідно зауважити, що за своєю природою саме суд касаційної інстанції повинен забезпечувати формування єдиної практики правозастосування в межах своєї юрисдикції. Одним із процесуальних механізмів вирішення проблеми єдності судової практики є судове тлумачення норм матеріального та процесуального права, яке здійснює суд цієї інстанції, що слугує орієнтиром для судів нижчого рівня. Однак, обов'язковість використання саме судової практики, яку формує вищий суд галузевої юрисдикції, нормативно не закріплена. Загалом же, суд у своїй практиці має не лише керуватися законом, але і застосовувати принцип верховенства права в широкому його розумінні, мати більшу свободу для правозастосування. Застосовувати принцип верховенства права зобов'язаний у своїй практиці і ВГСУ, реалізуючи свої повноваження. У наукових публікаціях вже раніше висловлювалися думки щодо необхідності надання рішенням вищих судів обов'язкової сили для місцевих судів і судів апеляційної інстанції [12, с. 177]. Реалізація цього принципу можлива лише через надання повноважень судам касаційної інстанції переглядати судові рішення, в тому числі з підстав їхньої невідповідності практиці правозастосування ВГСУ [13, с. 54–55]. Така конструкція, ймовірно, що відповідатиме практиці Європейського суду з прав людини, який також виконує власні рішення, розглядаючи конкретні справи й керуючись при цьому правовим принципом *stare decisis* [14, с. 140–141]. Таким чином, основна роль суду касаційної інстанції в системі господарських судів України полягає у формуванні єдиної судової практики в системі господарського судочинства шляхом тлумачення відповідних норм матеріального та процесуального права. Встановлені в постановках суду касаційної інстанції тлумачення мають бути обов'язковими для господарських судів нижчого рівня й визначати механізм скасування судових актів цих судів, ухвалених у суперечливому тлумаченню. Можна погодитися з висновком, що саме таким шляхом у судах господарської юрисдикції буде забезпечена єдина й стала практика, внаслідок чого буде зроблено крок до формування цивілізованої правосвідомості крізь призму єдності та злагодженості, що є запорукою високого рівня правосуддя і захисту прав та законних інтересів учасників відносин у сфері господарювання [13, 55];

б) *перегляд судових рішень Верховним Судом України* (далі – ВСУ) (ст.ст. 38, 39, 44-1 Закону України "Про судоустрій і статус суддів"; розділ XII-2 ГПК України (ст.ст. 111-14–111-28)).

Конституційний Суд України (далі – КСУ) рішенням у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів "найвищий судовий орган", "вищий судовий орган", "касаційне оскарження", які містяться у статтях 125, 129 Конституції України, від 11 березня 2010 р. № 8-рп/2010 встановив, що статус ВСУ не передбачає наділення його повноваженнями суду касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів і що законом можуть бути передбачені й інші форми оскарження та перегляду рішень судів загальної юрисдикції. На сьогодні, таким чином, ст. 38 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" повноваження ВСУ як найвищого судового органу у системі судів загальної юрисдикції істотно звужено. Згідно з ч. 2 ст. 38 цього Закону, ВСУ, зокрема, переглядає справи: з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом;

у разі встановлення міжнародною судовою інстанцією, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. При цьому підстави і порядок перегляду ВСУ судових рішень ВГСУ визначаються виключно нормами ГПК України і не можуть регулюватися нормами будь-яких інших законів та інших нормативно-правових актів. ГПК України встановлює обмеження щодо предмету перегляду, – до ВСУ може бути подано заяву про перегляд судових рішень тільки після їх перегляду в касаційному порядку, тобто лише після прийняття ВГСУ постанови за наслідками розгляду касаційної скарги. Стосовно ухвал суду касаційної інстанції, то об'єктом перегляду ВСУ можуть бути лише ті з них, які перешкоджають провадженню у справі. Ухвали суду касаційної інстанції, які не перешкоджають розгляду касаційної скарги і завершенню розгляду винесенням відповідної постанови, не можуть бути предметом заяви до ВСУ окремо від постанови касаційної інстанції. Заперечення щодо таких ухвал можуть бути включені до заяви про перегляд ВСУ постанови касаційної інстанції, прийнятої за результатами касаційного перегляду. До кола ухвал, стосовно яких може бути подана відповідна заява, не відносяться ухвали, які постановлені ВГСУ в порядку ст.ст. 111-20, 111-21 ГПК України під час вирішення питання про допуск справи до провадження з перегляду ВСУ судових рішень. Перелік підстав, з яких може бути подана заява про перегляд судових рішень до ВСУ, є вичерпним, будь-які інші підстави не можуть бути приводом для звернення до ВСУ з відповідною заявою. Перегляд судових рішень господарських судів з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, внаслідок чого ухвалено різні за змістом судові рішення у подібних правовідносинах, є можливим за наявності одночасно таких умов: а) неоднакове застосування норм має місце при ухваленні рішень касаційного суду (судів); б) неоднакове застосування норм матеріального права має місце в подібних правовідносинах; в) відмінність у цих рішеннях має бути наслідком різного застосування одних і тих же правових норм, а не наявності різних обставин у справах; г) наслідком неоднакового застосування є різні за змістом судові рішення [15, с. 43–44].

2) методична допомога:

а) надання місцевим господарським судам апеляційними господарськими судами методичної допомоги в застосуванні законодавства за наслідками аналізу судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики (ст. 27 Закону України "Про судоустрій і статус суддів").

Дане повноваження апеляційних судів реалізується у декількох формах. По-перше, за кожним суддею апеляційного господарського суду закріплені судді місцевих господарських судів, щодо яких перший здійснює, так би мовити, "кураторські" функції. Вони полягають, насамперед, у роз'ясненні складних моментів правозастосування, наданні рекомендацій щодо удосконалення організації судового розгляду, консультуванні суддів місцевих господарських судів стосовно практики перегляду певних категорій справ апеляційним судом, що дозволяє обрати правильну правову позицію по справі. По-друге, в апеляційних господарських судах регулярно проводяться наради суддів, на які запрошуються судді місцевих господарських судів. На них обговорюються проблемні аспекти застосування чинного законодавства, новели законодавства, практика Європейського суду з прав людини і вищих судових органів України.

Практика свідчить про доволі високу ефективність вказаних заходів для суддів;

б) надання ВГСУ методичної допомоги судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики (ст. 32 Закону України "Про судоустрій і статус суддів").

Відсутність у ВСУ повноважень щодо надання методичної допомоги судам нижчих інстанцій, ймовірно, зумовлена тим, що законодавець відніс їх до компетенції судів касаційної інстанції (зокрема, ВГСУ), оскільки вони є "ближчими" до судів, які безпосередньо тлумачать та застосовують норму закону при розгляді конкретної справи, а відтак – формують судову практику. Використовуючи дані судової статистики, беручи до уваги недоліки, виявлені внаслідок узагальнення судової практики, ВГСУ надає судам нижчого рівня методичну допомогу різними способами, найпоширенішими з яких є надсилання листів судам нижчих інстанцій, безпосередній виїзд у регіони суддів ВГСУ, участь останніх як лекторів у різного роду навчальних заходах, організованих для суддів апеляційних та місцевих судів, надання рекомендацій тощо. Звичайною стала практика стажування суддів і фахівців апарату суду, підвищення їх кваліфікації.

Вдосконалення якісних показників здійснення правосуддя передбачає систематичну роботу щодо узагальнення судової практики працівниками суду та суддями щодо окремих категорій справ. Слід зазначити, що вивчення судової практики та підготовка аналітичних звітів (узагальнень), ознайомлення з відповідними результатами широкого кола суб'єктів правозастосування дозволяє забезпечити реалізацію принципу єдності судової практики, оскільки ігнорування судом правил, створених ним самим, ставить під сумнів законність винесених рішень, в основу яких це правило було покладено. З іншого боку, при підтвердженні судом вищої інстанції правильності (законності й обґрунтованості) винесеного рішення або при використанні вищестоящим судом при розгляді аналогічної справи правила, взятого за основу судом нижчої інстанції, авторитет цього правила підсилюється і воно стає зразком вирішення таких справ для нижчестоящих судів. У таких випадках у літературі зазначається, що йдеться про сформовану практику вирішення певної категорії справ і будь-який суддя при винесенні рішення, зобов'язаний керуватися правилами, виробленими сталою судовою практикою [20, 161], адже стійкість правопорядку будь-якої держави багато в чому залежить від дотримання судами єдності в судовій діяльності. Результатами узагальнення судової практики є створення загальних правил, що, в свою чергу, формують певний тип поведінки у визначених суб'єктів – суддів, тобто як і який закон та до яких подібних правовідносин вони будуть застосовувати в певних типових ситуаціях. Тобто йдеться про певний зразок правозастосування, який помилково подекуди іменують судовим прецедентом. Мета узагальнення судової практики в господарському судочинстві – це вивчення практики застосування господарськими судами норм законодавства, виявлення та аналіз складних і спірних питань, що виникають при його застосуванні, оцінка стану урегульованості між конкретним правовим інститутом і чинним законодавством, розробка пропозицій щодо забезпечення правильного та однакового застосування господарськими судами норм права, а також вдосконалення вітчизняного законодавства;

3) рекомендаційні роз'яснення – надання ВГСУ судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової ста-

тики рекомендаційних роз'яснень з питань застосування законодавства щодо вирішення справ господарської юрисдикції (ст. 32 Закону України "Про судоустрій і статус суддів").

У зв'язку з цим безпосередньо до компетенції Пленуму ВГСУ Законом України "Про судоустрій і статус суддів" (ст. 36) віднесено надання роз'яснень рекомендаційного характеру з питань застосування господарськими судами законодавства при вирішенні справ господарської юрисдикції за результатами узагальнення судової практики застосування матеріального і процесуального закону з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції. Слід зазначити, що такий підхід законодавця щодо віднесення відповідних повноважень з надання рекомендаційних роз'яснень до компетенції саме вищих спеціалізованих судів може бути пояснений тим, що діючи як суди касаційної інстанції, вищі спеціалізовані суди розглядають справи відповідної судової юрисдикції в касаційному порядку згідно з процесуальним законом, а відтак мають безпосередній доступ до судової практики та можливість її формування й коригування. Конструкція згаданої ст. 32, а також положення ст. 36 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", яка передбачає повноваження Пленуму вищого спеціалізованого суду, визначають, що лише після формування практики, проведення її узагальнення і, як наслідок, – виявлення недоліків, які допускаються судами при розгляді справ, та вирішення питання щодо можливих шляхів їх усунення може бути прийнято рішення про надання відповідних рекомендаційних роз'яснень. Така "стадійність" оцінюється як цілком обґрунтована, зважаючи на змістовне навантаження, що покладається на постанови Пленуму вищого спеціалізованого суду. Адже його роз'яснення щодо застосування тих чи інших норм законодавства скеровуються не лише до органів судової влади, а й мають загальний характер [16, с. 145]. Усім відомо, що їх широко використовують у правозастосовчій діяльності адвокати, прокурори, підприємства та організації, оскільки зазначені роз'яснення виконують, серед інших, превентивну функцію, слугуючи певним запобіжним заходом неправильного застосування норми закону спеціалізованими судами. Рекомендаційні роз'яснення Пленуму не тільки відображають позицію вищого спеціалізованого суду, – вони виступають також вагомим чинником у процесі формування наукової думки. До роботи над проектами постанов, підготовка яких потребує наукового забезпечення, залучаються висококваліфіковані фахівці у галузі права, які входять до складу Науково-консультативної ради. Здебільшого, вони мають науковий ступінь доктора наук, очолюють провідні наукові установи та кафедри за відповідними напрямками своїх наукових інтересів. Розробка за участі науковців роз'яснень вищого спеціалізованого суду має фахове наукове підґрунтя. Якщо закони містять прогалини, оскільки вони, як правило, розробляються "кабінетними" працівниками, то у правових позиціях вищої судової інстанції, які виступають практикою, найменша помилка є неприпустимою, оскільки кожний невдало вжитий термін, неправильне тлумачення норми права призведе до масового зростання судових помилок. Тому можна стверджувати, що постанови Пленуму мають бути, без перебільшення, бездоганними, – вони повинні роз'яснювати закон, при цьому не підміняючи його [17]. Таким чином, прийняттю кожної постанови Пленуму передують тривала та кропітка робота.

Останнім часом ВГСУ активізував роботу над роз'ясненнями, які відіграють велику роль, оскільки служать орієнтиром для забезпечення єдності судової практики.

Касаційна інстанція звертає увагу на найбільш важливі судові рішення, розсилаючи відповідні огляди. Разом з тим, якщо в регіонах (на рівні місцевих та/або апеляційних господарських судів) помічають проблему подвійної практики, судді самі звертаються до ВГСУ з проханням проаналізувати цю проблему і дати роз'яснення за системою, так би мовити, зворотного зв'язку;

4) **судове тлумачення:**

а) *здійснення офіційного тлумачення Конституції та законів України КСУ* (ст. ст. 147, 150 Конституції України; ст. ст. 13, 69 Закону України від 16 жовтня 1996 р. "Про Конституційний суд України"). Правом на звернення до КСУ щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України, відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" (ст. 38), наділений ВСУ як найвищий орган судової влади. Згідно зі ст. 94 Закону України "Про Конституційний суд України", підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод.

В цьому аспекті особливого значення набувають саме інтерпретаційні рішення КСУ, оскільки сформовані в них правові позиції стосовно розуміння окремих понять мають загалом міжгалузеве, універсальне для практики правозастосування значення. Термін "правові позиції" відображає основу нормативної сили актів судової влади, коли певна частина мотивації суду, де обґрунтовуються висновки, яких дійшов суд при наданні офіційного тлумачення, суддівського розуміння норм права тощо стає обов'язковою не тільки для сторін у справі або для суб'єкта права на конституційне подання та звернення, але й опосередковано для всіх суб'єктів права;

а) *здійснення судового тлумачення*, яке є доволі ефективним процесуальним засобом врегулювання спору.

В той же час, зі змісту ст.ст. 213, 637 ЦК України не зрозуміло, яким має бути порядок звернення до господарського суду з вимогою про тлумачення змісту договору. ГПК України також не містять відповіді на це питання, адже, вичерпний перелік справ, підвідомчих господарським судам, визначено у ч.1 ст.12, якою до них віднесено, зокрема, справи у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів, та на інших підставах. Отже, тлумачення змісту договору формально можливе сьогодні лише за наявності спору, тобто коли сторони мають різне уявлення щодо свого волевиявлення або волевиявлення іншої сторони (сторін) договору.

З урахуванням положень статей 55 і 124 Конституції України щодо необмеженості права на судовий захист і поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, слід зробити висновок, що існуючий стан речей не відповідає сучасним уявленням про судову юрисдикцію і невиправдано ускладнює механізм реалізації права на доступ до суду. Поняття юрисдикції в господарському судочинстві не може зводитися лише до спору про право. Як зазначає О. А. Беляневич, коли сторони угоди звертаються до суду з вимогою розтлумачити договір з превентивною метою, щоб уникнути порушення його умов при виконанні через відсутність їх однозначного розуміння, то на цей час спір про право в традиційному для процесуальних наук розумінні між сторонами відсутній, й швидше йдеться про захист інтересів сторін [18]. Важливим питанням, пов'язаним з проблемою юрисдикційності вимог про тлумачення змісту договору, є визначення виду провадження, в поряд-

ку якого підлягають розгляду такі вимоги. Розгляд справ про тлумачення змісту договору потребує або розширення змісту поняття "позов" і, відповідно, визнання права на подання безспірних позовів, або запровадження спеціальної процесуальної форми розгляду таких справ у межах окремого провадження. Під господарською справою можна загалом розуміти прийнятну до провадження в порядку господарського судочинства правову вимогу заінтересованої особи, яка стверджує перед судом про наявність у неї певного права, свободи або охоронюваного законом інтересу, які потребують захисту. Вимога спірності правовідносин при розгляді справ про тлумачення змісту договору не може і не повинна бути вирішальною при вирішенні питання про юрисдикцію суду щодо розгляду таких вимог. У зв'язку з цим слід визнати хибною практику відмови господарськими судами в розгляді вимог про тлумачення змісту договору, в яких, на їхню думку, немає спору про право. Вважаємо слушними висловлювані в літературі пропозиції [19] щодо необхідності додаткового законодавчого врегулювання питань про процесуальні підстави, механізм і процесуальну форму вирішення вимог про тлумачення змісту правочину, що, з-поміж іншого, передбачає також необхідність вирішення питання про вид провадження, в якому повинні розглядатися вимоги про тлумачення змісту правочину, а також питання визначеності сторін справи, в якій розглядаються такі вимоги, й розподілу в ній судових витрат;

5) доступ до судових рішень:

Відповідно до ст. 2 Закону України від 22 грудня 2005 р. "Про доступ до судових рішень" відкритість судових рішень забезпечується такими способами: проголошенням судового рішення в залі судового засідання; забезпеченням доступу до матеріалів справи та наданням копії рішення; офіційним оприлюдненням судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади України; публікацією текстів судових рішень у друкованих виданнях.

З 1 червня 2006 р. для доступу до судових рішень судів загальної юрисдикції Державна судова адміністрація на виконання Закону України "Про доступ до судових рішень" запровадила Єдиний державний реєстр судових рішень, який є автоматизованою системою збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень.

Закон України "Про доступ до судових рішень" увів поняття офіційного опублікування судового рішення. Офіційне опублікування у друкованому виданні гарантує відповідність тексту судового рішення оригіналові, позаяк здійснюється за умови звернення з оригіналом або електронною копією судового рішення, внесення до Реєстру та відповідного посвідчення Державної судової адміністрації.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати певні висновки, що стосуються механізмів забезпечення єдності судової практики в господарському судочинстві, які являють собою динамічну внутрішньоузгоджену систему взаємопов'язаних процесуальних та позапроцесуальних засобів, за допомогою якої забезпечується єдність судової практики в господарському судочинстві.

З'ясування закономірностей забезпечення єдності судової практики досягається в результаті дослідження єдиного й цілісного механізму її забезпечення. Категорія "механізм забезпечення єдності судової практики" акцентує увагу саме на динамічних зв'язках між основними умовами, передумовами і засобами її забезпечення. При цьому, на нашу думку, необхідно враховувати як *нормативно-правові* (національне і міжнародне законодавство), так і *інституційні* (система відповідних судових органів) засоби.

Механізми забезпечення єдності судової практики в господарському судочинстві можуть бути класифікова-

ні: 1) за змістом, – на *процесуальні* (судове тлумачення, апеляційний та касаційний перегляд рішень господарських судів, перегляд ВСУ) та *позапроцесуальні* (методична допомога, рекомендаційні роз'яснення, офіційне тлумачення, забезпечення доступу до судових рішень господарських судів), – якщо перша група механізмів визначає саме процесуальну діяльність господарського суду й учасників процесу, направлену на однакове застосування господарськими судами однієї й тієї ж норми матеріального права в подібних правовідносинах, то друга – являє собою сукупність організаційно-правових заходів, направлених на забезпечення єдності судової практики в господарському судочинстві; 2) за спрямованістю, – на механізми цільового (наприклад, перегляд судових рішень ВСУ, офіційне тлумачення) та функціонального (наприклад, перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку) спрямування, – якщо перша група механізмів характеризується прямим ("цільовим") спрямуванням на забезпечення єдності судової практики, то друга – направлена на досягнення однаковості судової практики лише побічно, поряд із досягненням основної мети, якою може бути, наприклад, перевірка законності та обґрунтованості судового рішення при апеляційному перегляді тощо.

Без сумніву, проблеми процесуальних та позапроцесуальних механізмів забезпечення єдності судової практики, у тому числі дискусійні питання, потребують подальших наукових досліджень.

1. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов. – М.: Н. К. Мартынов, 1909. – 354 с. 2. Вильнянский С. К вопросу об источниках советского права / С. Вильнянский // Проблемы социалистического права. – 1939. – № 4–5. – С. 62–71. 3. Гайворонский В. М. До питання про концептуальні засади законотворення (на прикладі законодавства про банкрутство) / В. М. Гайворонський, М. І. Тітов // Вісник господарського судочинства. – 2002. – № 1. – С. 182–186.
4. Беляневич В. Е. Про однаковість судової практики / В. Е. Беляневич // Юридичний журнал. – 2002. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=436/>.
5. Демченко Г. В. Судебный прецедент / Г. В. Демченко. – Варшава: Тип. Варш. учеб. окр., 1903. – 252 с. 6. Теория государства и права / [под ред. В. Г. Стрекозова]. – М.: ОМЕГА-Л, 2006. – 384 с. 7. Алексеев С. С. Проблемы теории права. Курс лекций в 2-х томах. Том 1. / С. С. Алексеев. – Свердловск: Изд-во Свердловского юрид. ин-та, 1972. – 396 с. 8. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. – М.: Норма, 2004. – 240 с. 9. Протасов В. Н. Основы общеправовой процессуальной теории / В. Н. Протасов. – М.: Юрид. лит., 1991. – 143 с. 10. Забезпечення однакового застосування законів судами: механізми, практика України та інших країн, аналіз пропозицій для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.org.ua/files/Sud4-11-05.doc>.
11. Сірий М. І. Забезпечення єдності судової практики – важливий напрям розвитку правової системи України / М. І. Сірий // Вісник Центру суддівських студій. – 2006. – № 6. – С. 6–8.
12. Беляневич В. Е. Судова реформа: деякі проблеми другого етапу / В. Е. Беляневич // Вісник господарського судочинства України. – 2003. – № 2. – С. 164–177.
13. Осетинський А. Сучасна роль касаційної інстанції в умовах реформування господарського судочинства / А. Осетинський // Право України. – 2011. – № 6. – С. 50–56.
14. Мармазов В. Принцип stare decisis та динамічність практики Європейського суду з прав людини / В. Мармазов // Право України. – 2003. – № 2. – С. 140–141.
15. Беляневич В. Е. Деякі питання перегляду Верховним Судом України судових рішень Вищого господарського суду України / В. Е. Беляневич // Українське комерційне право. – 2011. – № 11. – С. 43–50.
16. Вільгушинський М. Й. Позапроцесуальні повноваження Верховного Суду України та вищих судів щодо забезпечення єдності судової практики / М. Й. Вільгушинський // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2011. – № 3. – С. 142–146.
17. Ілляк Ф. Забезпечення єдності судової практики – основна місія Верховного Суду України / Ф. Ілляк, Д. Ковальський // Юридичний вісник України. – 2008. – № 1–2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yuricom.kiev.ua/uvu/>.
18. Шадура Д. Юрисдикційність вимог про тлумачення змісту правочину за статтею 213 Цивільного кодексу України / Д. Шадура // Юстиніан. – 2009. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3201>.
19. Беляневич О. А. Теоретичні питання тлумачення договорів / О. А. Беляневич // Центр економічної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ceo.kiev.ua/art1.php.
20. Бодров С. Ю. Судебный прецедент в системе источников российского права: вопросы теории и практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. Ю. Бодров. – Ульяновск, 2004. – 196 с.

